

האם המונח 'ראש השנה' הוא סוד הקיום?

הקווים המחברים שגלי בת חורין מצאה בין המשנה של ג'ורדן פיטרסון לבין משנת הרב קוק, חושפים משמעות הרת גורל למה שמתרחש בחגי השנה החדשה

גלי בת חורין

מציג לדוגמה את סיפור יציאת מצרים כסיפור מכוון באופן מושלם – שמתאים עבור כל קהילה, בכל זמן ומקום, ששואפת לחירות.

המתמיד הוא הסדר, הוא הטבעי, ומכאן שהוא ההישרדותי, ומכאן שהוא הנכון, והוא האמת. לפחות כפי שאנחנו מבינים את המושג 'אמת'.

וגם הסיפורים המכוננים עוברים שינוי. שינוי הוא הכאוס שממתין ל'בית'. הנרטיב הבסיסי נותר: מעבר מעבודות לחירות. הסביבה משתנה. הקמת מדינת ישראל היא אותו סיפור יציאת מצרים. רק הפרטים שונים בהתאם לתקופה.

כך, השאלה החשובה ביותר היא 'מה חשוב?' התשובה: **חפשו את המענה על ידי איזון בין סדר לכאוס באמצעות התודעה שלכם.**

מה זה משנה?

ועכשיו נשאל, בעברית, את השאלה הזו שוב: 'what matters'. לא. 'מה חשוב' אלא 'מה משנה'. זה התרגום המילולי הנכון לנוסח האנגלי. **השורש ש'נ'!**

מה שמשנה זה מה ראוי להישנות. מה מתמיד ומה שראוי להתמיד בו. הוא המהות, הטבע, הוא מה שמבטיח הישרדות. שחשוב עד כדי הציווי 'ושנית בו יומם ולילה'. רק מתוך מה שנשנה ניתן לחצוב חוק טבע. כל שלל התופעות הנתפסות בחושים הן רגעיות, זמניות וחולפות. הן לא משנות כלום למדע. חוקיות, קיימת רק במה שלא משתנה. ממנו ניתן להמציא תרופה, טכנולוגיה חדשה, לחצוב, על דרך הדדוקציה, ידע חדש. מה שמתמיד הוא הסדר הקיים והמוכר, שמאפשר חיים. המדע כולו הוא חיפוש תופעות שמתמידות. מה שלא מתמיד, מפתיע. ואם הכול היה מפתיע, לעולם לא היינו יכולים לארגן את חיינו או בכלל לשרוד.

אבל מאותו שורש, ש'נ', כנראה רק בעברית, נגזר גם 'שינוי'. שהוא ההפך – כל מה שאינו מתמיד. הוא ממלכת הכאוס. הוא כל מה שמאפשר השתלמות, צמיחה, התפתחות, שיפור. רק לבני אדם יש מילים, רק הם יכולים להיכנס למדבר, לתוהו, ולברוא ממנו רעיונות חדשים.

בעלי חיים לא משתנים. רק תודעה המסוגלת לתווך בין סדר לכאוס באמצעות המילה, יכולה לשנות וגם להשתנות. וכך גם לשמר את הסדר וגם לצאת אל הכאוס, אל הלא-נודע – לחלץ ממנו שינוי רצוי, הכרחי, אולי אף ברמה קיומית ממש. וכל זה נמצא בבסיס התאוריה של פיטרסון ששואל בשפה אנגלית מתה את שאלת השאלות – 'מה חשוב'. והעברית, שהבינה את השאלה הזו מאז ומקדם, מתקנת: מה **משנה**. ("מה זה משנה?")

אנחנו מתמידים לשנות באוזני ילדינו: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?" ולהעביר כך מדור לדור את סיפור השינוי העצום שעברנו – מעבודות לחירות. ליל **סדר**, במרכזו סיפור **כאוס** על שינוי מהפכני, יציר **סדר** חברתי יהודי שהתמיד לשמר את המסורת בתוך כאוס הפיזור לגלויים.

וכל שנה מתחלפת **שנה**. היא שונה, כי היא חוזרת על עצמה מתשרי ועד אלול, והיא שונה, כי בכל שנה אנחנו מתחדשים. תכלה שנה וקללותיה – כל מה שלא ראוי לשמר; ותחל שנה וברכותיה – כל מה שראוי לשנות לטובה. וביום הדין היהודי יש מי שקובע לגבינו – מי שימר ושינה כראוי, ולכן ראוי להישמר, ומי לא שימר את הנחוץ ושינה את הלא-נחוץ – ואז דינו נחרץ.

'שנה' היא מה שהשתנה. שנה. כל מה ששינונו, וכל מה ששינונו. מה ששימרנו, ומה שחידשנו. מה שראוי לשימור הוא סדר, מה שנחוץ לשנות הוא עדיין כאוס. לשנה יש 'ראש' – זה לא רק ראשונות אלא גם ראש ממש – התודעה, שהיא הכלי שמאזן כראוי בין כאוס לסדר.

זה סוד הקיום עצמו.

וזה כל מה שמשנה. כל מה שחשוב.

שנה טובה, שמרו את הטוב ושנו לטובה.

חתימה טובה.

המשכיות הקיום מובטחת רק על ידי תכונות מסוימות, שעברו שוב ושוב ושוב את הסלקציה האכזרית של הטבע, הועברו לצאצאים בשרשרת שמעולם לא נקטעה מתחילת הימים ועד לרגע זה. מכאן פיטרסון גוזר, שמאחר שאמונה בנשגב התמידה לאורך כל תולדות האנושות, היא בהכרח 'תכונה' הישרדותית הכרחית. וזה מה שהופך אותה גם לאמיתית

שמציעים חידושים מצילי חיים.

וכך גם תפיסתו הפוליטית: שמרנים נחוצים כדי לשמר את הממסד שכבר הצלחנו להקים, ופרוגרסיביים נחוצים כדי לאתגר את הישן ולחדש את החברה. לולא כן, הממסד הישן יתנוון.

מיתוסים וסיפורים עתיקים נשמרים ו'מעתיקים' את עצמם לדורות הבאים באותו הליך של סלקציה טבעית. רק הסיפורים החשובים ביותר זוכים להישנות ולהישמר, כי היה בהם משהו חשוב לשנות אותו באוזני הדור הצעיר כל הדרך עד לימינו. משום שהם מכילים מידע חיוני, חוצה תרבויות ונצחי. אנחנו מספרים אותם משום שאנחנו חשים שיש בהם ידע עמוק והכרחי – וככל שאנחנו מספרים ומעבירים אותם לדורות הבאים – אנחנו מכוננים חברה על פי העקרונות החשובים שטמונים בהם. מה שמתמיד, הוא הנחשב. מה שמתמיד לאורך כל שרשרת הדורות – מכיל רעיון נצחי. פיטרסון

Old Inspiration צילום, נעמן לבבי

ניתן לטעון שהוא מנסה לענות על השאלה הבסיסית: 'מה חשוב'.

ב'12 כללים לחיים' הוא מקדיש פרק אחד לשאלה הזו בדיוק 'what matters' שתרגמתי בטעות כ'מה חשוב'. לטענתו, החומר הבסיסי, ה-matter (חומר), היסודות שמהם עשוי העולם, הם **כאוס, סדר והתודעה האנושית שמתווכת בין השניים**. מכאן נובעת תפיסה, שהמציאות אינה 'קיימת' אלא מתהווה לה, לצד תודעה מפותחת שמתהווה יחד איתה ומנהלת איתה משה ומתן תמידי תוך כדי השפעה הדדית.

כך, למעשה, התחלתי לגלות עניין במשנתו של הרב קוק ואז להעריך אותה. 'שלמות והשתלמות', הדהד לי את אותו רעיון. והפעם הייתי פתוחה להקשיב.

הסדר הוא העולם הידוע והמוכר, הכאוס הוא המקום שבו נמצאים כל הדברים שאנחנו עדיין לא יודעים, ומטבע הדברים – טרם הסדרנו אותו. ללא סדר אין קיום. ללא כאוס אין השתלמות.

טבע הדברים

הרעיון הזה עומד גם בבסיס תפיסת המוסר שפיטרסון מציע: מצפון אנושי מפותח מחויב לשמור על החוק, על הצווים והכללים. ומדי פעם המצפון מצווה להפר את הכללים דווקא כדי לשמר את הרוח, שלשמה נוצרו הכללים מלכתחילה.

היסודות הללו מעוגנים גם בתפיסת הטבע והביולוגיה שלו. פיטרסון הוא גם אדם מאמין וגם דרוויניסט מושבע, ופרשנותו לדרוויניזם לא רק שאינה סותרת אמונה אלא תומכת בה. "טבע" לטענתו הוא "מה שמתמיד". "טבע הדברים" – זו מהותם של הדברים. טבעם הוא מה שנשמר ואינו משתנה בדבר. הוא זהותו של הדבר שנשאר, לא משנה כמה שינויים עבר הדבר.

אומנם, הטבע עצמו משתנה תדיר. בכל שינוי הוא משמיד כל יצור חי שהישרדותו הותאמה לתנאי הסביבה של הטבע 'הקודם'. המשכיות הקיום מובטחת רק על ידי תכונות מסוימות, שעברו שוב ושוב את הסלקציה האכזרית של הטבע, הועברו לצאצאים בשרשרת שמעולם לא נקטעה מתחילת הימים ועד לרגע זה. מכאן פיטרסון גוזר, שמאחר שאמונה בנשגב התמידה לאורך כל תולדות האנושות, היא בהכרח 'תכונה' הישרדותית הכרחית. וזה מה שהופך אותה גם לאמיתית. נוסף על כך, הטבע משמר ומעתיק באופן שמרני כל תכונה שעברה סלקציה. למשל: מבנה העצמות של כף ידנו זהה למבנה הכנף של בעלי חיים קדמוניים. זהו סדר. אבל בעלי חיים מתפתחים בשל טעויות העתקה קטנות, רובן המוחלט מזיקות, אך אחת לכמה מיליוני שנה טעות כזו יוצרת מוטציה – תכונה חדשה – שהיא התפתחות חיונית. שוב – השתלמות מול שלמות.

זוהי גם תורתו החברתית: יש לכבד ולשמר את הממסד הקיים, אבל אין לזלזל גם ברעיונות מהפכנים

באחת מההפגנות למען הדמוקרטיה שמתי לב שקהל חובשי הכיפה שעמד במתחם הבמה נבקע לפתע לשניים כים סוף כדי לפנות מקום לאדם בעל זקן לבן הדור, שדימיתי בנפשי שאור פנימי בוקע ממנו. דניאלה וייס שעמדה לצדי לחשה לאוזני "זה הרב טאו". בראותי את יראת הכבוד שאלתי: "זה כמו שכאילו בשבילי ג'ורדן פיטרסון היה פוסע כאן?" דניאלה תמיד חושבת לפני שהיא עונה. אז היא חשבה קצת ורק אז ענתה: "כן".

זו אותה יראת כבוד. רק בשנים האחרונות גיליתי כמה דמיון קיים בין משנתו של פיטרסון לבין הפילוסופיה של הרב קוק וכמובן של הר המור. למעשה, ללא פיטרסון לא הייתי מגיעה כנראה להיפתח ליהדות. פיטרסון אומנם לא מדבר על חוכמת היהדות וכלל לא מכיר אותה, אבל היכולת שלו לשכנע תלמידת פילוסופיה שרציונליות חומרית-מדעית אינה כל הסיפור, הייתה הכרחית לסילוק הקיר שחסם מפני כל תוכן שלא מגיע ממקורות 'מדעיים', מוחשיים וניתנים לכימות.

כך, למעשה, התחלתי לגלות עניין במשנתו של הרב קוק ואז להעריך אותה. 'שלמות והשתלמות', הדהד לי את אותו רעיון. והפעם הייתי פתוחה להקשיב.

הייתה לי הזכות לתרגם לעברית את ספריו של פיטרסון שיצאו לאור בהוצאת שיבולת '12 כללים לחיים – תרופת נגד לכאוס' ו'להיות אדם (עוד 12 כללים לחיים)'. עבודת התרגום שונה מאוד מהקריאה. המתרגם נדרש בכל משפט לבחור בשימת לב מילה מסך כל המילים הנרדפות שיכולות להתאים. המבט הזה נשלח לשורש המילה שמחתת לעפר ולא רק לתפרחת הנראית לעין. זה מבט שמחיה מטאפורות מתות. ברגיל אנחנו אולי שמים לב שבמילים 'ראש השנה' יש 'ראש', אבל מאין נולדה המילה 'שנה'? נגיע לזה.

סיפור אחד לכולם

מסע הרעיונות המרהיב של פיטרסון חותר לחשוף – וגם מצליח להראות – שאם מוצאים את המפתח הנכון, כל הקטגוריות השונות והנבדלות של הידע מספרות לנו בדיוק את אותו סיפור: החל ממיטולוגיות, תיאולוגיות, סיפורי מעשיות עממיים ועד גדולי הסופרים; המשך בתורת האבולוציה, מדעי החיים, מדעי הקוגניציה, נוירוכימיה, תורות סוציולוגיות, תורות פסיכולוגיות; וכלה, כמובן, ברעיונות פילוסופיים. הוא מציג באופן מעורר השראה והשתאות – כיצד כל אלו מציגים את אותן תובנות על הפרט, על החברה האנושית ועל העולם – החומרי והנשגב גם יחד.

פיטרסון בונה את החיבורים בין העבר הקדום ביותר לימינו אלה, בין היתר באמצעות השערות לגבי תפיסות המציאות של האדם בתקופה קדם-מדעית, כדי להראות כיצד עובר אותו רעיון בלתי ניתק כחוט השני וכיצד הוא בא לביטוי בימינו. בין היתר הוא מסתמך גם על כתבי הקודש (התנ"ך, כידוע, קדוש גם לנוצרים). ואני גיליתי שבמהלך תרגום המילים והרעיונות מאנגלית לשפת הקודש, העברית, מתחולל מעת לעת מעין נס. מתרחשת תגלית, הארה.

העברית, מהיותה שפה קדומה, גם משום שמקורה בשפות שמיות קדומות אף יותר וגם משום שנחה לה למשך 2000 שנה ולא עברה שינוי מהותי – שימרה כך את המטאפורות שמוכחות שוב ושוב את האינטואיציות העמוקות של פיטרסון! (למשל, המושג בעברית בלבד 'להעלות עולה' מאשש את טענת פיטרסון שמקור הפולחן הוא בהתבוננות משתאה בעשן ה'עולה' מעלה – מתוך עולם החומר אל הנשגב השמימי.

אם אין ברירה אלא לצמצם את הגותו של פיטרסון,